



Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 25 Sayı: 50 (Year: 25 Issue: 50)

Eylül 2022- Mart 2023 (September 2022-March 2023)

E-ISSN: 2149-9098



2022, 25(2): 545-554

****Kitap Eleştirisi****

Damla Akar*

Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak

Giriş

Sosyal medya bugün pek çok kişinin hayatında vazgeçilmez bir yer tutmaktadır. Akıllı telefon, bilgisayar ve tabletler sayesinde bu platform ve uygulamalar, insan bedeninin bir tamamlayıcısı gibi işlev görmektedir. Her ne kadar bu uygulamalardan kendini uzak tutmaya çalışanlar olsa da geniş kitleler bu uygulamaları değişen yoğunluklarda kullanılmaktadır. Sosyal medyanın kullanıcılara sunduğu sözkonusu uygulamalar sürekli gelişmekte ve bireylerin yaşamında hemen karşılık bulmaktadır.

Kültür, eleştiri ve medya teorisi alanlarında çalışmaları bulunan Dominic Pettman da sosyal medyayı tam olarak bu yönü ile ele almakta, değişen bireysel ve toplumsal ilişkilerimizi incelemektedir. Pettman'ın *Infinite Distraction: Paying Attention to Social Media* (2015) isimli eseri Yunus Çetin tarafından *Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak* başlığı ile Türkçeye çevirilmiştir. Giriş dahil olmak üzere altı temel bölümden oluşan kitabın bölüm başlıkları şöyledir:

1. Giriş: Kafesteki Kuş Neden Öter Bilirim
2. Hipermodülasyon (ya da Dijital Haletiruhiye Halkası)
3. Senkronizasyon İstenci
4. Algoritmanın Köleleri

* İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
Orcid No: 0000 0003 4676 2302, damla.tosyalioğlu@istanbul.edu.tr.

5. Muzır İçeriğe Dikkat: Fappening ve Dikkat Dağıtıcı Başka Erotik Şeyler
6. Sonuç: Tek Boynuzlu Atın Peşinde

Dominic Pettman kitabın “Kafesteki Kuş Neden Öter Bilirim” başlıklı giriş kısmında sosyal medyada var olan bireylerin algoritmanın gözetimi altında olduğundan söz etmektedir (2018: 16). Kullanıcı hareketlerine göre verileri seçen ve düzenleyen algoritmalar bireyin ardında bıraktığı izlerle kişisel yönlendirmeler yapmaktadır. Bireyin internet ortamında dolandığı bu yeni dünya, algoritmaların kılavuzluğunda ona sunulmaktadır.

“Giriş” bölümünde dikkat dağılmasının uğradığı dönüşümden söz eden ve dikkat dağılmasına yönelik teknolojilerin ilerlemesi üzerinden bir değerlendirme yapan Pettman’a göre dikkat dağılması artık başkaları tarafından fark edilmesi istenmeyen bir şeyden uzaklaşmak anlamına gelmemektedir. “Dikkat dağıtmak için tasarlanmış şey dikkat dağılmasına yönelik zorunlulukla birleşmiştir.” (Pettman, 2018: 21). Ağ üzerinde gezinen bireyin aynı anda farklı içeriklere odaklanma üzerine verdiği mücadele onun dikkatinin merkezleşmesine sebep olmaktadır (2018: 15-24).

Pettman, çalışmasının “Hipermodülasyon” başlıklı ilk bölümüne giriş yaparken sosyal medyayı iki farklı yönü ile okumaktadır. Medyanın doğal yapısı gereği “sosyal” olmasının kaçınılmaz olduğunu belirten Pettman, diğer taraftan aşırıya kaçmış medya kullanımının anti sosyal durumlara yol açtığına dikkat çekmekte ve aynı masanın etrafında oturan aile bireylerinin sohbet etmek yerine telefonlarına bakmayı tercih etmelerini örnek göstermektedir.

“Sosyal olan burada doğrudan kişilerarasılıktan uzaklaşarak, sosyal işaretleri alıp vermenin çok daha zorlu bir darboğazdan geçtiği, simüle edilmiş bir çeşidine göç eder.” (Pettman, 2018: 34).

Sosyal medyanın art arda kesitler halinde sunduğu farklılaşan içerikler, kullanıcılar için tam bir duygu karmaşasına sebep olmaktadır. Bireylerin duygu durumu sürekli olarak değişmekte, kullanıcı bir duyguyu içselleştirmeden yenisine adapte olmaya çalışmaktadır. Bu hızlı geçişler arasında birey, hiçbir konuya yoğunlaşmamaktadır. Bireylerin milyonlarca içerik arasında dikkatini toplaması mümkün değildir ve birçok kullanıcı bu dikkat dağınıklığının farkında bile olmamaktadır.

Bireyler için sosyal medyada görünür oldukları tek bir an bile büyük önem taşımaktadır. Pettman, sosyal medyada bireylerin dikkatini çekebilecek birçok farklı hikâye olduğunu vurgularken “duygusal uyumsuzluk” kavramını ortaya atmaktadır (2018: 38). Birey bu ortam içerisinde, duygusal anlamda bir uyumsuzluk içerisinde. Örneğin sevimli hayvan videoları izleyen kullanıcının önüne bir anda trafik kazası gibi olumsuz olayların görüntüleri de düşebilmektedir. Birey eş zamanlı olarak farklı duygular yaşamaktadır. Olayların bu kadar geçişken olduğu bu yapıyı Pettman hipermodülasyon olarak adlandırmaktadır (2018: 39).

Hipermodülasyon, bireylerin kişisel tercihlerini doygunluğa ulaştıracak, kendi “filtrelenmiş baloncuklarını” yaratmasını sağlamaktadır (Pettman, 2018: 43). Bireylerin kendi tercihlerini belirleyen –ve aynı zamanda bu tercihlerin birer sonucu olan– sosyal medyadaki hareketleri ile arkalarında bıraktıkları izlerdir. Kendilerinden toplanan verilerin ışığında kullanıcılara sunulan içerikler, kullanıcının ilgisini çekmesi beklenen bir sonuç olarak yine kullanıcıların karşısına çıkmaktadır.

Hipermodülasyonun diğer bir yüzü olarak hipersenkronizasyonu ele alan Pettman, kavramın, içinde binlerce küçük senkronizasyon barındırdığını ifade etmektedir. Sosyal medyada her birey farklı zamansal deneyimlerin taşıyıcısı olsa da ağ tek bir zamanın ablukası altındadır (Pettman, 2018).

“Senkronizasyon İstenci” adlı ikinci bölümde Pettman bireylerin bir araya gelme, toplanma eğilimine dikkat çekmektedir. İnternetin hayatımıza girmesinden önceki zaman diliminde de bireylerin arabalarında kendileri için oluşturdukları karışık kasetlerdense radyoyu açmaları, VHS (Video Home System) kasetler yerine televizyon kanalları arasında gidip gelmeleri; “derin ve güçlü bir senkronizasyon istencini” göstermektedir. Üstelik Pettman, Tom Standage’e yaptığı atıf ile bu istenci çok daha uzun zaman öncesine dayandırmaktadır. Roma’nın iletişim aracı olarak kullanılan duvarlarından 19. Yüzyılda telgraf vasıtası ile “çevrim içi” olarak gerçekleştirilen flörtlere kadar pek çok örnek olay, bireylerin senkronizasyon ihtiyacının birer göstergesi olmuştur (Pettman, 2018: 48-49).

“Biyolojik erimimizin kısıtladığı kişisel ufukların ötesinde başka ‘neler olup bittiğini’ öğrenmek için, iletişim araçları üzerinden duyularımızı genişletmeye yönelik genel bir eğilimimiz vardır.” (Pettman, 2018: 48).

Senkronizasyon istencini evrimsel (biyolojik), metafizik (toplumsal-manevi), duygulanımsal (fenomenolojik), tarihsel (teknik, biyopolitik) ve tarih sonrası (libidinal-ekolojik) olarak beş düzlemde ele alan Pettman bu istencin yabancılaşıma ile abluka altına alındığını belirtmektedir. Bireyin gerçek deneyimlerinin yerini, akıllı telefon vb. cihazlarla ulaşmanın çok kolay olduğu, başkalarının “büyülü” yaşamları almıştır (Pettman, 2018: 49). Birey sürekli olarak dünya ve diğerleri ile senkronize olma eğilimi göstermektedir.

Senkronizasyon istenci birçok noktada engellenmektedir. Sosyal medyadaki bu soyut bağlantıların önü somut öğelerle kesilebilmektedir. Pettman bunu, “... filmlerden söz etmek isteriz ancak zevklerimiz uyuşmaz, hava durumundan bahsetmek isteriz ancak farklı yarım kürelerde yaşıyoruzdur.” diyerek ifade etmektedir (2018: 58). Diğer taraftan bu ağlar, bireyleri “bağsamsızlık” hissi ile yersiz yurtsuzlaştırmaktadır. Sosyal medya üzerinden ailemiz ya da arkadaşlarımızla kurduğumuz iletişim beklenmedik kesintilere uğrayabilir. Herhangi bir sohbet sırasında karşı tarafın bir anda sohbeti kesmesi, mesajlaşılacak kişinin aniden çekim gücü olmayan bir bölgeye girmesi ya da çok daha ilgi çekici gördüğü bir başka sohbeta odaklanması gibi birçok sebep buna yol açabilmektedir. Pettman sosyal medyanın bu yönünü rahatsız edici bir nitelik olarak tanımlamaktadır (2018: 58-59). “Bu noktada Freud karikatürü ile Heidegger parodisini birleştirecek kadar laubali bir serbestlik sergileyerek, sosyal medyanın rahatsız edici nitelikte bir *fort-da (sein)* durumunu –aynı zamanda hem burada hem orada olmaklığı– teşvik ettiğini, bununsa hiçbir yerde olmamaktan farksız olduğunu ileri sürebiliriz.” (Pettman, 2018: 59).

“Algortimanın Köleleri” isimli üçüncü bölümde Pettman, bireye kendini hissettirmeden ilerleyen algoritmaların onun hayatını nasıl şekillendirdiğini anlatmaktadır. Sosyal medyada karşımıza çıkan içerikler, her bireyin kendi zaman akışında kendisi için hazırlanmış bir tasarımı temsil etmektedir. Bireylerin kendi akışlarında hangi içerikleri görüp göremeyecekleri algoritmalar tarafından belirlenmektedir. Sosyal medya bireye sınırsız, ucu bucağı olmayan bir yol çizerken bu yolu yine bireyin ilgi alanı ve etkileşimlerine bağlı olarak sınırlandırmaktadır (Pettman, 2018).

“Örümcekler doğada ağlarını sineğin belirli özelliklerine uyacak şekilde örür. Yapışkan ağını, etraflıca araştırılmış demografik ölçümlerimiz etrafında ören Silikon Vadisi de aynısını bize uygular.” (Pettman, 2018: 66).

Pettman, sosyal medyanın bu gelişmiş alt yapısını yeniden senkronizasyon kavramı ile birlikte ele almaktadır. Bireyler sosyal medyada hashtag vb. araçlar ile aynı olay ve hikâyelere çekilmektedir. İnternet teknolojileri döneminden kısa süre önce aynı yayınlar etrafında toplanan aileler, şimdi aynı masanın etrafında farklı sanal alanlara yönelmektedir. Televizyonun sağladığı o büyük senkronizasyonun yanında bu çok daha ufak alanları temsil ediyor gibi görünmektedir. Oysa Pettman'a göre bu bir yanılsamadır. Bireylerin dikkati farklı sanal alanlara dağılmış gibi gözükse de herkesin bağlandığı aynı ideolojik aygıttır. Bireyler, en popüler yayın ve programlara, ağın onları yönlendirdiği zaman diliminde değil; kendi istedikleri zamanlarda erişmektedir. Diğer taraftan bireyler yine de bu içerikleri tüketmekle yükümlüdür; çünkü onları bir sonraki arkadaş buluşması için senkronize edecek olan şey bu içeriklerden oluşmaktadır (Pettman, 2018: 74).

Pettman, çalışmasının “Muzır İçeriğe Dikkat: Fappening ve Dikkat Dağıtıcı Başka Erotik Şeyler” başlıklı dördüncü bölümünde, bireyin her an yanında taşıdığı elektronik cihazlar nedeniyle mahremiyetin ulaştığı tehlikeyi ele almaktadır. Sosyal medya kullanımının yaygınlaşması ile birlikte değişime uğrayan alanlardan biri de duygusal ilişkilerdir. Pettman, erotik içerikleri sosyal medyanın dikkat dağıtıcı işlevine hizmet eden öğelerden biri olarak değerlendirmektedir. Her an yanımızda taşıdığımız teknolojik cihazlar sebebi ile mahremiyetimizin sınırları da değişime uğramıştır. Pettman, Tinder ve OkCupid vb. randevu uygulamalarında yapılan teşhir ile amatör pornografi arasındaki çizgiyi, tahmin edilenden çok daha ince bulmaktadır (2018: 78-82).

Pettman, 2014 yılında bilgisayar korsanları tarafından birçok ünlü kadının çıplak fotoğraflarının yasal olmayan bir şekilde sızdırılarak çeşitli sitelere yüklenmesini örneklendirmektedir. Erkeklerin, bir kelime oyunuyla “the fappening” olarak isimlendirdikleri bu olay çok sayıda tweet, yorum ve tartışma ile sonlanmıştır (2018: 88). İnternet teknolojileri, etkileşimli yapısı sayesinde hayatın birçok alanında yararlı olanaklar sağlıyor olsa da teşhirciliği ve röntgenciliği de apaçık bir şekilde kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan, değerlendirme boyunca ele alındığı şekilde bireylerin bu ağlarda yer alması ve bu mahremiyet ihlallerine gönüllü şekilde katılım göstermeleri adına önemli motivasyon kaynakları bulunmaktadır. Bu yeni dijital çağda birey kimi zaman tanınmak, kimi zaman özel hissetmek gibi çok farklı sebeplerden dolayı kendini izlenir görmekten çekinmemektedir.

Pettman çalışmasını, “Sonuç: Tek Boynuzlu Atın Peşinde” başlıklı bölüm ile noktalamaktadır. Bu bölümde Pettman, sosyal medyada sürekli farklı içerikler arasında gidip gelen bireyin dikkat yelpazesindeki bu değişimin artık fiziksel zarar içerecek sonuçlara ulaşma noktasına geldiğine dikkat çekmektedir. Bireylerin ağ ortamındaki her hareketine, yani girdikleri verilere anında el konulmakta ve ele geçirilen bu veriler yeniden işlenerek tekrar bireylere iletilmektedir (Pettman, 2018: 92-94).

Sosyal medyadaki bu geçişken yapıda duygusal etkiler de önemli bir yer tutmaktadır. Duygusal olarak farklı uçlarda bulunan olaylar peş peşe gelmekte ve kullanıcılar hızlı geçişler yaşamaktadır. Kullanıcıların yaşanan kötü olayların arkasından rahatlatılmaya dönük içerikler paylaşımlarını, gerilimi azaltmaya yönelik bir istek olarak gören Pettman şunları dile getirmektedir: “Rahatsız edici bir haberin ardından sevimli veya insanı oyalayacak gelişigüzel bir resim paylaşmak şeklindeki, kırlardaki tek boynuzlu atın peşinde koşmak diye de tabir edilen bir internet adetini yerine getiren birçok iyi niyetli insan, tam da böyle şeyler yazdı.” (2018: 100).

Sürekli hayatımıza giren yeni uygulamalar gibi aynı anda birçok şeye odaklanma durumu da artık kalıcı hale gelmiştir. Sosyal medyadaki herhangi bir beğeni ya da yorumu kaçırma korkusu ile bu dikkat dağılması artık bireyler tarafından daima arzu edilir bir hal almıştır. Dikkat dağılması, ekonomi politik bir alt yapı taşımaktadır. Sürekli olarak güncellenen ve yenileri piyasaya sürülen uygulamalar, toplumda yaratılmış ihtiyaca ve duygusal tatminlere yanıt verecek düzeyde tasarlanmaktadır. Pettman’ın belirttiği gibi, “Asıl mesele dikkat dağılmasının hâkim biçiminin ne olduğu meselesi değil, söz konusu dikkat dağılmasının nasıl diyalektik biçimde özel tasarlanmış milyonlarca dikkat anından (ya da bunun tersinden) oluştuğudur.” (2018: 31).

Sonuç

Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak eserinde Dominic Pettman, yeni iletişim teknolojileri ile hayatımıza giren sosyal medya çağında “dikkat” olgusuna farklı açılardan yaklaşıyor. Bu yeni çağda kullanıcının dikkati sürekli farklı bir öğeye geçer olmuş ve bireyler hiçbir konuda uzun uzadıya düşünmez hale gelmiştir. Hipermodülasyon, kitapta Pettman’ın yineleyerek altını çizdiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyada bireyler, en

trajik olayların arkasından kısa sürede en sevimli, en eğlenceli görüntü ya da videolarla rahatlamakta ve hipermodülasyona uğramaktadır. Gelgelelim kullanıcının kendi dijital izlerinden yola çıkarak kendisine sunulan içeriklerin etkisi altına girmemesi mümkün gözükmemektedir. Sosyal medyanın sunduğu bu etkili senkronizasyon altında kullanıcı bir içeriğe dikkatini ancak yenisi ile karşılaşınca kadar verebilecektir.

Pettman, çalışmasında “insanların internet mecrasındaki davranışları” bakımından bot hesaplar ile benzer özellikler gösterdiğini ifade etmektedir. Bireylerin sosyal medya üzerindeki birçok hareketi de algoritmalar tarafından belirlenmekte ve sınırları önceden çizilmektedir. Sosyal medyada kullanıcıların karşılaştıkları içerikler algoritmanın yönetimi altındadır. Buna bağlı olarak kullanıcının o günkü sosyal medya gündeminden, aldığı beğeni sayısına kadar birçok hareket algoritmanın gölgesi altında kalmaktadır. Birey, kendi tercihlerinin rehberliğinde oluşturulmuş bu yolda bilgilene, oyalanma ya da eğlenme gibi farklı motivasyonlarla ama kendisini kolayca geri çekemeyeceği bir zorunlulukla ilerlemektedir. Pettman’ın “senkronizasyon istenci” burada kendini göstermekte ve birey her gün benzer gönderiler arasında hızlı bir yolculuğa çıkmaktadır.

Sosyal medya üzerinde gözetim sorunu her geçen gün daha önemli bir boyuta ulaşmaktadır. Yeni medyaya yönelik gerçekleştirilen eleştirel çalışmaların başında kullanıcı verilerinin toplanması ve hedefli reklamcılık çalışmaları için büyük şirketlere satılması gelmektedir. Kullanıcıların beğenileri, ilgileri ve dikkati; sürekli gözetim ve kayıt altındadır. Üstelik sosyal medya sisteminin işlemesi de tamamen bu döngüye bağlıdır. Kullanıcının girdiği içerik ve paylaştığı veriler olmaksızın bu platformlar da var olamayacaktır.¹

Pettman çalışmasının daha en başında sosyal medyayı şeytan ilan etmeyeceğini açıklamaktadır. Sosyal medyaya tümüyle eleştirel yaklaşmamış; ancak alanda baş gösteren kaygı verici bir eğilime yönelmiştir. Sosyal medyanın pek çok olumlu getirisini kabul etmekle birlikte; sadece bu yönlere odaklanmanın, insanları, gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarını yerine getirmekten alıkoyacağını

¹ Christian Fuchs, sosyal medya üzerindeki bu hareketliliği dijital emek kavramsallaştırması altında ele almıştır. Sosyal medya platformlarının ticari değerine dikkat çeken Fuchs, kullanıcıların sadece içerik tüketicisi olmadığını; aynı zamanda içerik, ağlar ve topluluklar yaratan ve üreten tüketiciler de olduğunu ifade etmiştir. Sosyal medyada kullanıcılar, ağlaşmış dijital işçilerdir ve bu üretimlerine bağlı olarak toplanan kişisel veriler, hedefli reklam verenlere satılmaktadır (Fuchs, 2015).

söylemektedir.² Çalışmasında ortaya koydukları ile Pettman, okuyucuların ve sosyal medya kullanıcılarının konuya bakışını derinleştirmektedir. Sosyal medyanın sunduğu bu sonsuz dikkat dağınıklığı hakkında sorduğu sorular ve ortaya koydukları ile okurun farkındalığını artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda söz konusu kitap değerlendirmesini, Pettman'ın okurlarına yönelttiği aşağıdaki cümlelerle sonlandırmak yararlı olacaktır:

Üzerimize böylesine otistik bir tesirle yağan bu pikseller arasında yönümüzü bulurken 'dikkatli' davranıyor muyuz? Yoksa hiçbir şey üzerinde özellikle odaklanmaya çalışmazken ağda birtakım örüntüler gören, yakın gelecekte ortaya çıkacak bir William Gibson karakteri gibi, neredeyse sezgisel olarak ya da yarı bilinçli bir halde mi internette dolaşıyoruz? (Pettman, 2018: 77).

² Bir kuşağa dâhil olan insanların, gelecek kuşaklara karşı herhangi bir sorumluluk taşıyıp taşımadığı ise ayrı bir tartışma konusudur ve bu metnin sınırlarını aşmaktadır.

Kaynakça

Fuchs, Christian (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. Çev., Tahir Emre Kalaycı, Senem Oğuz, NotaBene: Ankara

Pettman, Dominic (2018). *Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak*. Çev., Yunus Çetin, Sel: İstanbul